

ARTICLES CENTRALS

## Ètica de la cura per a més seguretat i justícia

Noe Ayguasenososa i Soro

Conflictòloga, experta en seguretat, extremismes violents i cultura de pau

**Pocs temes hi ha tant recurrents a les converses** -tant públiques com privades- com la seguretat. En una societat canviant, de poques certes i cada vegada més diversa, el sentiment d'inseguretat i de por irromp de manera natural i constant en la ciutadania. És una reacció fins a cert punt previsible en una situació de canvi permanent. Alhora, però, els contextos d'incertesa són propicis per a l'aparició i creixement de nous riscos.

### **La (in)seguretat en l'era de la incertesa, la immediatesa i la complexitat**

La perpetuació i amplificació de problemes que afrontem col·lectivament obre la porta a la irrupció i creixement de determinats extremismes violents, entesos com a actors de tendències ideològiques diverses que legitimen l'ús de la violència contra els seus enemics declarats i que fonamenten els seus discursos en una visió maniquea de la realitat. Tal vegada, el major risc en aquest sentit a les societats europees actuals prové de l'extrema dreta -tot i que altres extremismes violents coneguts o per conèixer de ben segur que també intentaràn treure rèdit de la situació social descrita-.

Així doncs, la percepció d'inseguretat pot perfectament ser aprofitada i, de fet, també promoguda, per cosmovisions extremistes que apunten uns responsables clars de les pors de les persones i seguidament els declaren enemics sobre els quals és legítim utilitzar la violència. Aquesta és ja una situació preocupant de present, l'evolució de la qual s'accelerará en contextos de por creixent i de necessitat d'ajusticiament.

## **“S’acostuma a entendre la seguretat com la gestió ciutadana vers la delinqüència, i poc en d’altres àmbits com el personal, la xarxa emocional, la precarietat laboral, la crisi alimentària, la malaltia, els conflictes bèl·lics**

El paper de les xarxes socials en aquesta percepció d’inestabilitat és també especialment rellevant, ja que difonen i amplifiquen versions que contribueixen a la polarització tòxica i, alhora, escurcen la caducitat dels fets i generen una major incertesa, consolidant la base de l’era de la immediatesa. En aquesta nova realitat comunicativa els mitjans generalistes sovint també entren en l’espiral de la simplificació comunicativa i les anàlisis superficials, factors que contribueixen a la inèrcia social de cerca de solucions “fàcils” i ràpides per a situacions complexes i multidimensionals.

Tot i estar davant d’un dels moments més segurs de la història de la humanitat, hi ha una percepció d’inseguretat creixent. Són molts els elements que a dia d’avui ens provoquen por, angoixes i incerteses i, si no tenim a l’abast recursos per sostenir-los, poden alterar-nos altament les percepcions quotidianes i minvar-nos el benestar més enllà dels riscos concrets existents. Al cap i a la fi, i independentment de com sigui entesa, la seguretat condiona la llibertat.

### **El model públic de gestió de la inseguretat**

Estem molt preocupades per la inseguretat relacionada amb el civisme i el delicte, però realment poc ocupades per la seguretat en termes generals<sup>[1]</sup>. És per això que s’acostuma a entendre la seguretat - tant a nivell públic com privat- com la gestió ciutadana vers la delinqüència, i poc en d’altres àmbits com el personal, la xarxa emocional, la precarietat laboral, la crisi alimentària, la malaltia, els conflictes bèl·lics, i un llarg etcètera.

Són diverses les estratègies possibles per gestionar la inseguretat i per desenvolupar polítiques des d'una òptica de seguretat integral. Malauradament, la tendència majoritària és respondre les pors ciutadanes amb grans amenaces -que, paradoxalment, causen por-, tot promovent la cultura del càstig.

## **“El model punitivista de “qui la fa, la paga” evidencia que les institucions i els sistemes esdevenen també provocadors o perpetuadors de violències, les quals tendeixen a retroalimentar- se”**

Les mesures característiques d'aquest model són aquelles que busquen enfortir la via estrictament punitivista i retributiva -“el codi penal i el càstig ens salvaran de tots els mals, els propis i els aliens”-. Es tracta d'una estratègia política de seguretat tradicional, basada en un sistema binari d'amic-enemic, que no humanitza, que no contempla les relacions ni la complexitat multicausal i que, per tant, suposa una escenificació altament ineficaç per a millorar la qualitat de vida de les persones. Ans al contrari, les conseqüències de la implementació d'aquest paradigma són l'accentuació de les desigualtats i la segregació, així com una polarització creixent en relació a cada vegada més eixos de dominació. Construeix una realitat artificial de blancs i negres, de bons i dolents, i dibuixa un món que aparentment és simple quan, paral·lelament, complica la vida diària i la convivència.

Aquest model punitivista de “qui la fa, la paga” evidencia que les institucions i els sistemes esdevenen també provocadors o perpetuadors de violències, les quals tendeixen a retroalimentar-se. Implica, alhora, una renúncia a la responsabilitat col·lectiva i a la possibilitat de prevenir i gestionar les violències mitjançant la identificació i abordatge de les seves causes diverses -sobretot socials-. Es tracta d'un model que potencia l'individualisme per sobre d'una perspectiva de cura i ajuda mútua; un paradigma que nega la construcció compartida, i que renuncia a mirar a qui hauria de ser al centre: les víctimes. Aquest conjunt de constatacions ens aboquen a plantejar

alternatives al model merament retributiu (o de venjança), a optar per models que incloguin com a objectiu principal i real l'oferiment d'oportunitats de socialització constructiva.

La mera aplicació d'un punitivisme de càstigs "exemplars" com a via de dissuasió ens destapa governadors impotents davant de les situacions descrites. Decisors incapaços d'afrontar la complexitat dels fenòmens socials de manera integral, i decisors que - voluntàriament o involuntàriament- acaben legitimant les percepcions de por i inseguretat. Des de la gestió pública, anar a remolc de les veus que demanen més penes i més grans, i que no suporten cap nivell de risc a les seves vides, suposa la dimissió respecte de la responsabilitat de construcció social àmplia i positiva. Provocar o fer seguidisme de les demandes punitives fa perdre profunditat en l'anàlisi dels problemes i accepta implícitament certa infantilització de la ciutadania, promovent falses creences sobre societats absolutament protegides de tots els mals.

## **“Dissenyar la política pública des de l'angoixa i la victimització no és recomanable ni hauria de ser admissible: posa en escac la convivència pacífica i la cohesió social”**

Aquesta sobreactuació dels poders públics és un mode de gestió que renuncia a l'abordatge de llarg termini i que accepta ser un actor només reactiu, condicionat per les emocions més bàsiques de certs sectors. Dissenyar la política pública des de l'angoixa i la victimització no és recomanable ni hauria de ser admissible. L'evidència ens senyala que no augmenta la percepció de seguretat ni millora els índex objectius. Contràriament, ens posa en escac la convivència pacífica i la cohesió social.

La proposta alternativa, inclusiva i que va més enllà del curt termini, requereix d'estratègies radicalment diferents. Cal responsabilitat i valentia, pedagogia i construcció compartida quan les línies d'acció siguin impopulars. Deixar-se portar per sentiments, sensacions i voluntats de venjança per afrontar els reptes en seguretat i

justícia, condueix a alimentar models que contribueixen a la retallada i retrocés de drets i llibertats. La societat diversa, canviant i accelerada que tenim demanda aproximacions integrals i abordatges complexos que incloguin tots els actors socials, no exclusivament els policials. Qualsevol solució màgica o simple, o bé és una equivocació o bé un parany.

## **La necessitat d'una coproducció de polítiques des de la cultura de pau**

Les polítiques públiques han de tenir com a objectiu enfortir i millorar la xarxa de suport, la interrelació i reconeixement del veïnatge, i el treball per la igualtat de drets i oportunitats. Per assolir-ho, cal advocar per la promoció d'una política multiagencial, on l'acció política i l'acció social vagin de la mà, i s'ha d'apostar per la protecció col·lectiva des de la cultura de la cura, en contraposició a la cultura del càstig que alimenta la política del "control social" i del judici moral.

Treballar per un model integral i col·laboratiu als nostres carrers, pobles i ciutats, suposa cedir un especial protagonisme a la coproducció i coordinació en qüestions com el disseny ambiental, els programes d'oci o la reparació del desordre físic. És fonamental una participació ciutadana que es desenvolupi de diverses maneres, directes o indirectes, i que promoció eines vàlides com les marxés exploratòries<sup>[2]</sup> i la implicació en els espais públics i en recerques qualitatives. Això implica treballar amb les persones que es troben en situació de més vulnerabilitat, perquè continua sent un repte la democratització de les veus, la redefinició de les relacions de poder i la correcció de biaixos de la representativitat en la participació ciutadana, tant en la determinació d'indicadors en les enquestes com en l'extensió d'eines col·laboratives reals i sistemàtiques als barris.

**“La societat diversa, canviant i accelerada que tenim demanda aproximacions integrals i abordatges complexos que incloguin tots els actors socials, no exclusivament els policials”**

Una major i més consistent cohesió social estendrà el paradigma de cooperació des de la diferència, i reduirà l'individualisme i la competència a la qual ens sotmeten sovint els ritmes de diferents actors d'influència. Les societats amb més xarxa i amb una cohesió interna més sòlida, són societats on, d'una banda, els factors desencadenants de les inseguretats són menys presents i, d'altra banda, són societats més resilients a l'adversitat, menys propenses a les percepcions subjectives d'inseguretat.

Per a tendir cap a aquest escenari és una gran oportunitat partir de l'àmbit local, ja que té un paper clau en la provisió de seguretat i justícia, per exemple, mitjançant les ordenances de convivència i civisme com a eines de transformació, i no com a extensions subsidiàries del codi penal, com ha succeït durant molt temps.

Així mateix, aquesta aposta ha de partir d'una òptica feminista, mirada que des de fa dècades assenyala els vincles entre allò local i allò global i entre allò personal -quotidià- i allò polític. Des del feminisme, es defensa que les qüestions relacionades amb la intimitat "tenen una gran importància política en la mesura que la seva forma i naturalesa estan determinades per relacions de poder que es desenvolupen en diversos contextos, des de la llar fins a l'economia política mundial".<sup>[3]</sup> De la mateixa manera, la teoria de política exterior feminista que es desenvolupa des de les relacions internacionals, té molt de recorregut en seguretat interior i local, també.

**“En les societats amb més xarxa i cohesió interna més sòlida els factors desencadenants de les inseguretats són menys presents; són societats més resilients a l'adversitat”**

Des de la política pública responsable cal treballar amb el propòsit d'enfortir comunitats i xarxes per tal de construir societats segures, de cura, amb capacitats per dissuadir bona part de les inseguretats i els danys. No es tracta de sobresponsabilitzar la ciutadania, però sí d'apostar per la cultura del compromís, i per una societat que tingui recursos per transformar els conflictes en oportunitats, que promogui un veritable arrelament i una construcció d'identitats compartides i igualitàries. A tall

d'exemple, les polítiques de millora de barris que han articulat la redistribució i l'acció comunitària han mostrat un impacte positiu en els nivells de seguretat.[4]

Cal tenir present, però, que perdre de vista l'ètica de la cura i la cultura de pau alhora que es promou la implicació ciutadana podria incrementar el *vigilantisme* i els policies de balcó[5] (patrulles veïnals, somatents[6]), dinàmiques que sovint es fonamenten en principis de discriminació i venjança o que confonen els conflictes de convivència amb els problemes de violència i s'acaben convertint en eines per mantenir ordres morals.

## **Per un nou abordatge de la seguretat i la justícia**

Hi ha una necessitat de l'existència de polítiques públiques de seguretat i justícia amb mirada holística, amb atenció a les causes i sense limitar-nos a reaccionar davant de les conseqüències visibles. Sense desocupar-nos del curt termini, cal mirada llarga. De la mateixa manera, la (in)seguretat no es pot entendre com allò que passa quan es causa una víctima. Abordar la seguretat implica gestionar qüestions personals i socials alhora, sovint d'arrel sistèmic i institucional. Des d'aquesta mateixa lògica, hi ha una bona part de la seguretat i de la seva percepció subjectiva que té a veure amb què fem com a societat amb les persones que han comès delictes, com prevenim la reincidència i com promovem la resocialització, més enllà de les penes privatives de llibertat. És a dir, bona part de la percepció de seguretat recau en què fem en l'àmbit de la justícia amb aquells que han incomplert el codi penal.

**“Perdre de vista l'ètica de la cura i la cultura de pau alhora que es promou la implicació ciutadana podria incrementar el *vigilantisme* i els policies de balcó”**

Com s'ha comentat, tenim un escenari eminentment retributiu, que es manté tot i sabent que la major amenaça de pena no garanteix una menor comissió de delictes, i alhora sabent que la reinserció a la societat des d'una privació de llibertat amb un exclusiva orientació al càstig és enormement difícil. La urgència per gestionar episodis

violents, no pot apaivagar la mirada llarga que requereix fer política. De la mateixa manera, cal tenir present que la vocació única per una neutralització temporal dels possibles perills (pres a la presó per un temps limitat), acaba delimitant una vocació de reparació real de la víctima i de reinserció també real i progressiva del victimari a la societat.

Per tot plegat, cal repensar l'actual paradigma majoritari de seguretat i de justícia, i transicionar de la política de l'odi a la política de l'amor, tant en les dimensions públiques i privades:

En primer lloc, cal estendre com a signe identitari la cultura de la pau, una cultura que faciliti la gestió alternativa de conflictes i aposti per una justícia restaurativa. No hi ha cap estudi empíric, ni cap experiència que demostrï que el món serà més segur exclusivament amb més punitivisme, més retribució, més mà dura, i més presons. Se'ns fa del tot indispensable transitar des d'aquest model a un de restaurador, per avançar cap a una societat més cohesionada, humanista i on els valors de la cura ho impregnin tot: des de la prevenció fins a la gestió i la intervenció.

**“Cal invertir en política social i enfortir altres actors institucionals i comunitaris que treballen dia rere dia amb les persones més afectades per les violències”**

En segon lloc, la seguretat a la nostra societat no hauria de ser una competència atribuïda a la policia, o no només de la policia. La seguretat en tota la seva amplitud és responsabilitat de totes les disciplines amb afectació a les persones, amb especial èmfasi en l'activitat preventiva que garanteixi situacions de desenvolupament personal sanes i identificades amb la societat a la qual pertanyen. En aquest sentit, cal invertir en política social i enfortir altres actors institucionals i comunitaris que treballen dia rere dia amb les persones més afectades per les violències.



En tercer lloc, les víctimes han de ser al centre del sistema, i això vol dir que cal identificar quines són les vies més efectives per escoltar-les i reparar-les pels danys patits. El càstig del victimari té un efecte reparador en les víctimes? L'evidència també ens diu que no. Quan hi ha una activitat delictiva, la prioritat d'acció ha de passar per una justícia restauradora on la víctima prengui el protagonisme i es traspassi el pes de l'acció a la reparació, per davant de la retribució. Aquest marc d'acció s'enfoca a les necessitats personals, i alhora promou i ofereix oportunitats en el pla d'un desenvolupament empàtic que augmenta la probabilitat de reinserció pel que fa a les persones autores de delictes. Processos de mediació, facilitació i acció comunitària són necessaris per a una implementació generalitzada d'aquest enfocament.

Des del punt de partida que suposa l'acceptació d'aquests tres pilars de la seguretat individual i col·lectiva, cal enfocar-se a la prevenció de la inseguretat i la "provenció<sup>[7]</sup> dels conflictes, sobre les causes de les mateixes i des dels drets humans i la justícia global. És un enfocament de fonament ètic, però també necessari per criteris de responsabilitat vers tots els ciutadans i ciutadanes, per l'obligada recerca d'eficàcia en el repte de construir societats col·lectivament més segures i justes.

[1] Enquesta ICIP 2022 "Convivència i cohesió a Catalunya", publicada el març de 2023.

[2] Les marxes exploratòries són una metodologia feminista participativa i dinàmica. L'objectiu es detectar aspectes urbans que afecten la percepció de seguretat o d'inseguretat i altres paràmetres per analitzar la qualitat urbana de manera més general, i de quina manera el disseny i la gestió de l'espai públic pot millorar la nostra vida quotidiana. El concepte de marxes exploratòries es va desenvolupar al Canadà, l'any 1989, pel Comitè d'acció de la regió metropolitana de Toronto responent a la violència feta contra les dones i les criatures (METRAC). Veure el web <https://equalsaree.org/>

[3] Conway, M. "La seguretat nacional i les cures: dues cares de la mateixa moneda" a *Per la Pau* "Reorientant la seguretat des del feminisme", ICIP, número 39, gener 2021.

[4] Harada, M., & Smith, D. M. *Política distributiva i delinqüència*, 2021. Disponible a SSRN 3392733.

[5] Quan un ciutadà s'erigeix amb autoritat per jutjar o determinar si una conducta és adient o no, i actua en conseqüència, enlloc d'avisar els cossos de seguretat.

[6] Els sometents són pagesos que s'autorganitzen per vigilar i evitar els robatoris als seus camps. El nom té l'origen en els antics sometent, organització paramilitar d'autoprotecció civil, que defensava la terra en temps de conflicte bèl·lic.

[7] “Provenir” vol dir proveir a les persones i als grups les aptituds necessàries per a afrontar un conflicte. La provenció es diferencia de la prevenció de conflictes en què el seu objectiu no és evitar el conflicte sinó aprendre com afrontar-lo.

## Sobre l'autora

### Noe Ayguasenososa i Soro

Diplomada en Gestió i Administració Pública i en Cultura de Pau per la Càtedra UNESCO de Cultura de Pau, postgraduada en Seguretat Pública per la Universitat Oberta de Catalunya (UOC) i màster en Prevenció de la Radicalització Violenta per la Universitat de Barcelona (UB) i en Conflictologia (UOC). Militant del Moviment per la Pau de Catalunya. És assessora del Gabinet de la consellera de Justícia, Drets i Memòria de la Generalitat de Catalunya (2023).

## Fotografia

Multitud irreconeixible al carrer. Autoria: Aleksandr Ozerov (Shutterstock).